

УДК 347.4

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ СОЛІДАРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Слома В. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Тернопільського національного
економічного університету

Анотація: статтю присвячено дослідженню підстав виникнення солідарних зобов'язань. Автором проаналізовано положення чинного вітчизняного законодавства та теоретичні розробки з цього питання.

Ключові слова: солідарне зобов'язання, підстави виникнення зобов'язань, неподільність предмета зобов'язання, солідарний обов'язок, солідарна вимога.

Аннотация: статья посвящена исследованию оснований возникновения солидарных обязательств. Автором проанализированы положения действующего отечественного законодательства и теоретические разработки по данному вопросу.

Ключевые слова: солидарное обязательство, основания возникновения обязательств, неделимость предмета обязательства, солидарная обязанность, солидарное требование.

Annotation: the article is devoted to the study of the reasons for the emergence of joint liability. The author has analyzed the situation of the current national legislation and theoretical surveys on this issue.

Key words: joint liability, reasons for emergence of liability, impartibility of the subject of the liability, joint obligation, joint requirement.

Постановка проблеми. Різновидом зобов'язань з множинністю суб'єктів як на стороні боржника, так і на стороні кредитора, є солідарні зобов'язання. Такий вид зобов'язань є привабливим для кредитора, оскільки надає йому право вимагати виконання від будь-кого із солідарних боржників чи від усіх разом спільно у повному обсязі, а не лише в певній частині боргу.

Ступінь дослідження. Серед науковців, які досліджували солідарні цивільно-правові зобов'язання слід згадати: В.А. Белова, Г.Г. Гриценко, С.М. Єрмолаєва, В.В. Кулакова, О.О. Отрадноу, С.В. Сарбаша, К.А. Сердюкова, Д.В. Трута, О. Чернілевську та ін.

Метою статті є дослідження підстав виникнення солідарних цивільно-правових зобов'язань.

Вклад основного матеріалу. Г. Гриценко виділяє дві основні умови виникнення множинності осіб у зобов'язанні: єдність предмета зобов'язання та наявність одночасно внутрішніх зв'язків (між співкредиторами чи співборжниками) і зовнішніх зв'язків (множинності осіб із протилежною стороною) [4, с. 60].

Відповідно до ст. 541 ЦК України солідарний обов'язок або солідарна вимога виникають у випадках, встановлених договором або законом, зокрема у разі неподільності предмета зобов'язання.

Як зазначав К.Н. Аненков солідарне зобов'язання (у тому числі й солідарна відповідальність) може мати місце лише тоді, коли вказівка на можливість його виникнення була в законі прямо виражена. Солідарність не може вважатися в жодному разі встановленою ні шляхом висновків із закону, ні внаслідок поширювального застосування за аналогією закону, який встановлює її в інших подібних випадках, що означає неприпустимість встановлення її на одних лише припущеннях. За відсутності позитивного встановлення солідарності в законі чи в договорі, неможливе прийняття боржником такого тягаря шляхом опосередкованого висновку з наявних між ними правовідносин [1, с. 57].

В.А. Белов, характеризуючи підстави виникнення солідарності за російським законодавством, зазначав, що у ЦК РФ закріплено лише два види активної солідарної множинності (вимога лізингодавця та лізингоодержувача до продавця та вимоги підрядників при неподільності предмета зобов'язання), а вимог пасивної солідарної множинності аж дев'ять видів. У результаті автор дійшов до висновку, що підставою виникнення законної солідарності є «спільне вчинення дії (дій), яке призвело до виникнення зобов'язання» [2, с. 60].

Щодо закону як підстави виникнення солідарної множинності, слід зазначити, що ЦК України встановлює солідарність, зокрема, у таких випадках: ч. 4 ст. 92; ч. 4 ст. 96; ч. 1 ст. 124; ч. 1 ст. 133; ч. 2 ст. 140; ч. 2 ст. 151; ч. 3 ст. 153; ч. 1 ст. 198; ч. 2 ст. 232; ст.ст. 540-544; ч. 1 ст. 554; ч. 3 ст. 746; ч. 1 ст. 808; ч. 3 ст. 816; ч. 3 ст. 1119; ст. 1123; ст. 1138; ч. 3 ст. 1141; ч. 1 ст. 1190 ЦК України.

Солідарна множинність може виникнути також у випадку заподіяння шкоди, тобто у деліктних зобов'язаннях. Підставою виникнення зобов'язання у такому випадку є вчинення правопорушення. Відповідно до ч. 1 ст. 1190 ЦК України особи, спільними діями або бездіяльністю яких було завдано шкоди, несуть солідарну відповідальність перед потерпілим.

Як зазначає О. Чернілевська зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами, притаманні як загальні умови виникнення (власне шкода, причинний зв'язок між діянням і шкодою, протиправність поведінки усіх солідарних боржників і вина усіх солідарних боржників, за винятком прямо передбачених законом випадків), так і спеціальні. До останніх слід віднести:

1) шкода повинна бути заподіяна не менше, ніж двома особами. При цьому у діянні кожної з них повинні бути присутні усі загальні умови виникнення будь-якого зобов'язання з відшкодування шкоди;

2) дії та/або бездіяльність, якими завдано шкоди, повинні бути взаємопов'язаними, сукупними й мати наслідком неподільну відповідальність усіх боржників. Наявність цих двох зв'язків свідчить про те, що шкода заподіяна спільною поведінкою кількох співборжників [10, с. 61].

Солідарну відповідальність повинні нести батьки за шкоду, завдану їх малолітніми дітьми. Так, відповідно до ч. 1 ст. 1178 ЦК України шкода, завдана малолітньою особою (яка не досягла чотирнадцяти років), відшкодовується батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, - якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та догляду за малолітньою особою. Висновок про солідарну відповідальність випливає зі змісту ст. 141 СК України, відповідно до якої мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини. Отже, у випадку заподіяння шкоди малолітнім, потерпілий має право пред'явити вимогу до матері та батька як до солідарних боржників.

Ще однією підставою виникнення солідарного зобов'язання, передбачено ст. 541 ЦК України, є договір, в якому може бути зроблено спеціальне застереження «солідарно», «спільно».

Д.В. Трут вказує, що солідарність може встановлюватися договором без застосування терміна «солідарно» лише в разі, коли порядок виконання зобов'язання і його наслідки передбачено в такому ж вигляді, як і в ст. 542-544 ЦК України із застосуванням тієї ж юридичної техніки. Будь-яка інша термінологія усуває наявність солідарної множинності в цивільно-правовому зобов'язанні. Будь-які сумніви повинні тлумачитись на користь боржника. Встановлюючи факт солідарності зобов'язання, не можна керуватися припущеннями [8, с. 63].

Варто зазначити, що при розгляді справи у суді, позивач повинен довести наявність саме солідарного зобов'язання, а також підставу його виникнення.

Як випливає зі змісту ст. 541 ЦК України, солідарні зобов'язання можуть виникнути у випадку неподільності предмета зобов'язання. Що стосується неподільності предмета зобов'язання, то варто зазначити, що вона може бути як фактичною, так і юридичною. Відповідно до ст. 183 ЦК України подільною є річ, яку можна поділити без втрати її цільового призначення. Неподільною є річ, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення. Разом з тим, за певних умов судова практика визнає неподільними і такі речі, поділ яких у натурі можливий без шкоди для цільового призначення, проте значною мірою зменшує їх матеріальну чи художню цінність.

Як зазначав В.О. Голевінський, неподільність зобов'язання ґрунтується завжди або на природній, або на економіко-юридичній властивості предмета, яка виключає можливість дроблення задоволення на частини, і що, відповідно, неподільність зобов'язання не випливає із одного бажання сторін [3, с. 257].

Д.В. Трут, характеризуючи неподільність предмета зобов'язання, вказує, що зобов'язання з предметом «дати що-небудь» буде визнаватися неподільним у випадку неподільності речового права, яке боржник зобов'язується передати кредитору. З числа речових прав тільки іпотека, застава і земельний сервітут визнаються неподільними.

У випадку передачі права спільної сумісної власності від боржника до кредитора, такий предмет зобов'язання також визнається неподільним.

Зобов'язання з предметом «зробити що-небудь» буде вважатись неподільним, якщо з цілі та суті договору випливає, що кредитора цікавить результат, а не фактичні дії боржників. Зобов'язання з предметом «не робити що-небудь» за своєю природою завжди визнається неподільним [9, с. 539].

С.М. Єрмолаєв неподільність предмета зобов'язання пов'язує з неподільністю речі. Подільність чи неподільність речі визначає подільність чи неподільність предмета зобов'язання, а він у свою чергу, впливає на форму множинності осіб у зобов'язанні [5, с. 147].

Як зазначає В.В. Кулаков, активна солідарна множинність виникає, якщо неподільна річ, яка виступає об'єктом зобов'язання, належить кредиторам на праві спільної власності. У такому випадку відносини між ними лежать за межами ускладненого зобов'язання, у сфері норм про спільну власність. Відповідно для боржника в частині виконання зобов'язання ці відносини між співкредиторами значення не мають. Тут важливим для самого факту існування договорів з розпорядження річчю, яка перебуває у спільній власності, є дотримання прав власників, а саме отримання їх відповідного волевиявлення, згоди. Таким чином, співкредитори для боржника, по суті, об'єднані в один, квазі-суб'єкт, а кожен з них бачиться представником інших, тобто виникає деяке «представництво». Відповідно виконання зобов'язання будь-кому з них є належним [6, с. 164].

Відповідно до ч. 2 ст. 355 ЦК України майно може належати особам на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності.

Варто зазначити, що питання про неподільність предмета у відносинах власності стосується саме спільної сумісної власності. Це пояснюється тим, що спільною сумісною власністю згідно ч. 1 ст. 368 ЦК України є спільна власність двох або декількох осіб без визначення часток кожного з них у праві власності.

Співвласники майна, що є у спільній сумісній власності, володіють і користуються ним спільно, якщо інше не встановлено домовленістю між ними. Розпорядження майном, що є спільній сумісній власності, здійснюється за згодою всіх співвласників. У разі вчинення одним із співвласників правочину щодо розпорядження спільним майном вважається, що він вчинений за згодою всіх співвласників (ч. 1, 2 ст. 369 ЦК України). Тобто у цьому випадку кожен із співвласників може вчинити різні правочини щодо спільного майна.

Щодо спільної часткової власності, то відповідно до ст. 361 ЦК України кожен співвласник має право самостійно розпорядитися своєю часткою у праві спільної часткової власності. Важливим у цьому випадку є лише дотримання вимог ст. 362 ЦК України щодо переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності.

С.В. Сарбаш зазначає, що солідарність може виникати і на підставі інших юридичних фактів, наприклад, при спадкуванні за заповітом. Солідарність може бути встановлена також й одностороннім правочином, наприклад, у синдикуваній банківській гарантії [7].

Отже, за загальним правилом, визначеним ст. 541 ЦК України, солідарні цивільно-правові зобов'язання можуть виникати з договору та закону. Проте, враховуючи диспозитивність цивільно-правового регулювання в Україні, немає підстав для заборони встановлення солідарності на підставі інших юридичних фактів. Зокрема множинність осіб може виникати у випадку встановлення заповідачем у заповіті заповідального відказу (ст. ст. 1237-1238 ЦК України).

ЛІТЕРАТУРА

1. Анненков К. Система русского гражданского права. Права обязательственные: в 3 т. [Текст] / К. Анненков. – СПб.: Типогр. М.М. Стасюлевича, 1901. – Т. 3. – 495 с.
2. Белов В.А. Солідарность обязательств (общее учение и отдельные осложняющие моменты – альтернативность, обеспечение, перемена лиц, прекращение [Текст] / В.А. Белов // Практика применения общих положений об обязательствах: сборник статей / рук. авт. кол. и отв. ред. М.А. Рожкова. – М.: Статут, 2011. – С. 52-89.
3. Голевинский В.О. О происхождении и делении обязательств [Текст] / В.О. Голевинский. – Варшава: Типография Осипа Бергера, 1872. – 310 с.
4. Гриценко Г. Зобов'язання з обов'язковою множинністю осіб та зобов'язання, в яких вона неможлива [Текст] / Г. Гриценко // Юридична Україна. – 2013. – № 6. – С. 60-64.
5. Ермолаев С.Н. Множественность лиц в гражданском праве [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право / Ермолаев Серафим Николаевич: – Краснодар, 2014.
6. Кулаков В.В. Сложные обязательства в гражданском праве [Текст] / В.В. Кулаков. – Москва, 2011.
7. Сарбаш С.В. Обязательства с множественностью лиц и особенности их исполнения / С.В. Сарбаш. – М.: Статут, 2004. – 112 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: /www.lawmix.ru/commlaw/1589
8. Трут Д.В. Цивільно-правові зобов'язання з множинністю осіб [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Трут Дмитро Володимирович. – Київ, 2014.
9. Трут Д.В. Неподільність предмету зобов'язання як підстава виникнення солідарної множинності осіб [Текст] / Д.В. Трут // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2012. – № 25. – С. 532-541.
10. Чернілевська О. Спеціальні умови виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами [Текст] / О. Чернілевська // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 11. – С. 58-61.